

ЗМЕСТ

Ад укладальнікаў	5
------------------------	---

ПУБЛІКАЦЫІ. ПОШУКІ. ЗНАХОДКІ

Беларускія рэаліі ў польскім засцяпковым асяроддзі Вілейскага павета (1918–1939) (<i>Тэлесфар Позняк</i>)	8
Лёс Казіміра Святохі (<i>Валянцін Анціпенка</i>)	22
Гецэвічы: мінулае і сучаснае (<i>Андрэй Гецэвіч</i>)	34

ВЕРСІІ

Вульф Сосенскі — фалькларыст-міфатворца (<i>Віктар Жыбуль</i>)	68
Версіі і легенды. Гутаркі пра беларускага паэта Ф.К. Багушэвіча (<i>Вульф Сосенскі</i>)	77

ПРА СЯБЕ І ПРА ЧАС

Аўтабіяграфія (<i>Андрэй Сухі</i>)	115
--	-----

АСОБА

Прафесар Францішак Сяліцкі (<i>Тэлесфар Позняк</i>)	127
Даўгінаўска–будслаўска–крывіцкі рэгіён на даўняй Віленшчыне (гістарычная хроніка) (<i>Францішак Сяліцкі</i>)	131
Наш радавод (<i>Вацлаў Сяліцкі</i>)	274
Кароткія ўспаміны пра маё жыццё ў Мікуліне (<i>Францішак Сяліцкі</i>)	280
Пра майго мужа Францішка (<i>Ірэна Сяліцкая</i>)	286

АРХЕАЛОГІЯ. ПОМНІКІ. ЭТНАГРАФІЯ

Рэлікты культуры быка на Вілейшчыне (<i>Аляксандр Зайцаў</i>)	289
Легенды і паданні Віліі (<i>Анатоль Капцюг</i>)	297

КРАЯЗНАЎСТВА

Іван Вараўка (<i>Роза Шэрая</i>)	302
--	-----

IN MEMORIAM

Аляксей Лужынскі (<i>Сяргей Макарэвіч</i>)	305
Мой малодшы сябра (<i>Міхась Міхалевіч</i>)	306
Рагнеда Аляхновіч (<i>Сяргей Макарэвіч</i>)	309
Пётр Цыгалка	312

КНІЖНАЯ ПАЛІЦА

Новыя выданні (<i>Павел Радына</i>)	315
---	-----

АД УКЛАДАЛЬНІКАЎ

Вы трымаеце ў руках другі выпуск гадавіка “Вілейскі павет”. На шчасце, яго выхад не спыніўся пасля першай кніжкі. І гэта дзякуючы падтрымцы дабрачыннага фонду “Вяртанне”, які зрабіў магчымым друк выдання на паперы. Але не ў меншай ступені і аўтарам, якія працавалі над гадавіком. Іх прозвішчы вы сустрэнеце на старонках кнігі.

Гэты выпуск значна таўсцейшы за папярэдні. Гэта толькі сведчыць пра тое, што наш праект здолеў звярнуць на сябе ўвагу краязнаўцаў, гісторыкаў, перакладчыкаў, і яны далучыліся да супрацы. А таксама гэта сведчыць пра багатую гісторыю нашага краю. Цудоўна, што ёсць пра што пісаць і каму пісаць. А вы, чытачы, не пакідаеце нашу працу без увагі.

Чарговы выпуск “Вілейскага павета” адлюстроўвае гісторыю краю на працягу вялікага часу. Хаця найперш гэта XX стагоддзе — час, сведкамі якога мы самі былі. Падрабязна апісваецца гісторыя Даўгінава і ваколіц. Па-беларуску публікуецца кніга ўраджэнца гэтага кутка (вёска Мікуліна) Францішка Сяліцкага “Даўгінаўска-будслаўска-крывіцкі рэгіён на даўняй Віленшчыне (гістарычная хроніка)”. Прайшоўшы праз высылку ў Сібір і вайну, ён выехаў у Польшчу, дзе стаў прафесарам. І ўвесь час пісаў пра сваю бацькаўшчыну. Пацвярджэннем таму і перакладзеная кніга. Па-польску яна вядома хіба адмыслоўцам, але не шырэйшаму колу чытачоў. Дарэчы, Сяліцкі зрабіў не адну публікацыю пра Вілейшчыну і, калі браць шырэй, Віленшчыну. Падрабязную бібліяграфію прафесара, а таксама тэксты пра яго лёс, змешчаны ніжэй.

Прафесар Тэлесфар Позняк — яшчэ адзін навуковец, які паходзіць з Вілейшчыны. Ён даслаў свой польскамоўны тэкст пра засцяпковую шляхту ў нашым краі.

Гісторык з Гродна Андрэй Гецэвіч паглыбіўся ў даследаванне свайго роду, які, між іншым, адзначыўся сваёй прысутнасцю і на Вілейшчыне — у Вязыні. Публікуецца пераклад яго рускамоўнай манаграфіі. Пра свайго продка раска- заў і Валянцін Анціпенка.

Аляксандр Зайцаў працягвае знаёміць з культурнымі камянямі. А Анатоль Капцюг піша пра легенды і паданні Віліі.

Гісторык літаратуры Віктар Жыбуль выявіў у архіве тэкст даўгінаўца Вуль- фа Сосенскага. Гэта паўміфічныя гісторыі пра Францішка Багушэвіча, вілей- скіх паўстанцаў. У гэтым тэксце чытач знойдзе шмат дэталей дарэвалюцыйнага жыцця ў Даўгінаве і ваколіцах. Сам В. Жыбуль напісаў артыкул пра Сосенскага і яго лёс, чым папоўніў біяграфічную скарбніцу гісторыяй пра яшчэ аднаго ад- метнага жыхара краю.

Звяртаемся да вас, чытачы. Калі вы маеце матэрыялы, звязаныя з Вілей- шчынай, можаце дасылаць іх ужо цяпер. Хочаце падзяліцца гісторыяй свай- го роду — пішыце. Бо гісторыя краю складаецца менавіта з жыццяў кожнага з нас. Пішыце на viliejskipaviet@gmail.com.

Збірайце і пашырайце веды пра наш край!

**ПУБАЛІКАЦЫІ
ПОШУКІ
ЗНАХОДКІ**

Тэлесфар Позняк

**БЕЛАРУСКІЯ РЭАЛІЎ ПЛЬСКІМ
ЗАСЦЯНКОВЫМ АСЯРОДДЗІ
ВІЛЕЙСКАГА ПАВЕТА (1918–1939 ГГ.)**

У гісторыі польска-беларускіх кантактаў польскія засценкі і дробнашляхецкія ваколіцы, густа раскіданыя па віленскай зямлі з XVI ст. да 1939 г. (да пачатку Другой сусветнай вайны), займаюць асаблівае месца. Іх этнакультурная адметнасць спецыяльным чынам не даследавалася не толькі ў Літве і Беларусі, але і ў Польшчы. А таму назіранні, зробленыя да гэтага часу, зліваюцца з агульнай панарамнай карцінай былых усходніх ваяводстваў Рэчы Паспалітай як зямлі “палёў і лясоў”, сялянскіх вёсак, зямлянскіх двароў і магнацкіх сядзібаў, месцам развіцця польскай крэсовай літаратуры і “крэсовай пальшчыны” (Напалеон Роўба, Леон Васілеўскі, Цэзарыя Бадуэн дэ Куртэнэ-Эрэнкройцава, Галіна Турска, Стэфан Кяневіч, Зоф’я Курцова, Раман Афтаназі, Яўгеніюш Чапляевіч, Яцэк Кальбушэўскі, Францішак Сяліцкі, Эльжбета Феліксак, Станіслаў Ульяхш)¹. У гэтай карціне віленскі засценак знаходзіўся на другім плане даследаванняў, што датычылі праблематыкі польска-беларускага памежжа. Між тым у міжваенны перыяд на Віленшчыне адбылося пэўнае гаспадарчае і культурнае адраджэнне польскіх засценкаў (між іншым, у сувязі з камасачыяй зямель, праведзенай у 1937–1938 гг.). Такое адраджэнне, што давала магчымасць карэкціроўкі іх негатыўнага стэрэатыпа як апірышча кансерватызму

¹ Bibliografia przedmiotu m.in.w: J. Kolbuszewski, Kresy, Wrocław 1995, s. 244–245 oraz przypisy; G. Rąkowski, Ilustrowany przewodnik po zabytkach kultury na Białorusi, Warszawa 1997, s. 300–302; Z. Kurzowa, Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w., Warszawa 1993, s. 494–499; F. Sielicki, Życie gospodarcze i społeczne, szkolnictwo oraz kultura wiejska na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym, Wrocław 1993; S. Uliasz, Literatura Kresów — kresy literatury, Rzeszów 1992, przypisy.

і ксенафобіі, перажылі ў той час і засценкі Вілейскага паведа, якія належалі да найбольш занураных у беларускую стыхію засценкаў міжваеннай паўночна-ўсходняй Польшчы.

Як вядома, у Рэчы Паспалітай Абодвух Народаў пасля падзелаў і яшчэ ў першай палове ХХ ст. у Віленскім ваяводстве, гэтак жа як у Мазовіі ці на Падляшшы, засценкамі, ці ваколіцамі, называлі невялікія групы вольна раскіданых па-за межамі гарадоў, на пэўнай адлегласці ад зямлянскіх двароў і вёсак, паселішчаў з нерэгулярнай пляцавай ці вулічнай забудовай. У гістарычнай Літве іх стала асабліва многа пасля так званай валочнай рэформы, праведзенай у 1557 г. На месцы бессістэмных пабудоў з'явіліся валочныя прыгонныя вёскі, а паміж землямі гэтых вёсак, “за сценамі”, у наваколлі сялянскіх палёў і панскіх двароў знаходзіліся шматлікія засценкі і ваколіцы. Жыла там на падставе аселаў уласнасці, ці арэнды, пераважна дробная польская шляхта, якую называлі паводле месца жыхарства і спосабу гаспадарання засцянкавай, ваколічнай, заградовай ці таксама, з-за колеру адзення з шэрага самаробнага сукна, — шарачковай². Мяжа паміж паняццямі “засценак” і “ваколіца” была дастаткова хісткай. Розніца заключалася перш за ўсё ў ступені сямейна-роднасных адносін паміж жыхарамі. Унутрызасценкава-ваколічныя сямейна-родныя сувязі былі значнымі. Аб'ядноўвала назва з тапаграфічнай, этнічнай ці родавай асновай і ментальнасць, пачуццё нацыянальнай, звычайнай і саслоўнай адметнасці³. Аб'ядноўвала іх таксама падатлівасць на ўплывы, што паходзілі з няпольскага вясковага асяроддзя, своеасаблівага двухкультуранасць. Гэтая з'ява была асабліва прыкметная ў паўночна-ўсходняй частцы Віленскага ваяводства, дзе пераважалі вёскі беларускія, праваслаўныя, раней уніяцкія, але існавалі таксама каталіцкія, жыхары якіх лічылі сябе палякамі, па-польску маліліся, пры гэтым у штодзённым ужытку карысталіся беларускай мовай⁴.

Польскія і каталіцкія засценкі і ваколіцы ў Вілейскім павеце ўтваралі спецыфічны антрапакосмас, семантычнай дамінантай якога было выразнае акрэсліванне таго, што сваё, і таго, што чужое, асабліва ў плане веры і звычайў, падкрэсліванне дыстанцыі ў адносінах да вёскі як такой. У той жа час гэтаму спадарожнічала і пачуццё “тутэйшасці” ў тэрытарыяльным, гістарычным, этнічным і культурным сэнсе. Былі гэта тыповыя, перадусім для да-

² J. Burszta, *Od osady słowiańskiej do wsi współczesnej. O tworzeniu się krajobrazu osadniczego ziem polskich i rozplanowaniu wsi*, Wrocław 1958; G. Ciołek, *Regionalizm w budownictwie wiejskim w Polsce*, t. 1–2, Kraków 1984; M. Prokopek, W. Prokopek, *Tradycyjne budownictwo drzewne w Polsce*, t. 1, *Budownictwo ludowe*, Warszawa 1995; А.І. Лакотка, *Этнічная тапаграфія паселішчаў [w:] Памяць. Вілейскі раён, рэд. Г.К. Кісялёў, Мінск 2003, s. 593.*

³ *Zaścianek [w:] Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 6, Warszawa 1998, s. 991.

⁴ F. Sielicki, j.w.; B. Hołub, *Wywiad z Czesławem Niemenem [w:] Przy wileńskich stole*, Warszawa 1992, s. 59.

дзенай тэрыторыі, памежныя ўтварэнні, як унутры супольнасці, так і па-за ёй. Вілейская засцянкова-ваколічная шляхта, як і ўся віленская, дзялілася на дзве галоўныя часткі: асадніцкую шляхту, часцей за ўсё мазурскую, і “тутэйшую” — літоўска-беларуска-польскую. Мазурскія асаднікі прыбылі на тэрыторыю ВКЛ, у тым ліку і на тэрыторыю Вілейшчыны (пазней Вілейскі павет, які быў да 1795 г. староствам у Ашмянскім павеце), яшчэ ў часы Уладзіслава Ягайлы, аднак у большасці ўжо пасля Люблінскай уніі. Яны, як правіла, утваралі ўласнае замкнёнае кола, асцерагаючыся змяшання з “тутэйшай” стыхіяй. У іх было моцнае пачуццё сувязі з родам. Яны адрозніваліся звычаямі, выглядам і мовай. Тутэйшая засцянкова-ваколічная шляхта не ўяўляла сабой грамадскую групу, настолькі з’яднаную з пункту гледжання паходжання і звычайў. У ейнае кола часта ўваходзілі нашчадкі збыднелых баярскіх родаў, а часам прышэльцаў з-за межаў Рэчы Паспалітай. Дамінавала апалячаная беларуская шляхта і часткова збеларушаная цягам стагоддзяў польская шляхта. У засценках свае хаты мелі таксама нешматлікія беларускія сяляне — тыя, якія да 1861 года былі прыгоннымі. “Мазуроў” і “ліцвінаў” аб’ядноўваў каталіцызм і “тутэйшасць”, прывязанасць да месца жыхарства. Цягам стагоддзяў розніца сціралася. Адбываўся абмен ментальна-моўнымі субстратамі і суперстратамі пад уплывам няпольскага асяроддзя. У Вілейскім павеце існавалі таксама асобныя пасяленні, дзе жыла асіміляваная ў моўным плане татарская грамада, якой яшчэ да падзелаў Рэчы Паспалітай Абодвух Народаў сейм надаў шляхецкія прывілеі за адвагу. Габрэі пераважна жылі ў гарадах і мястэчках⁵.

Засцянковая свядомасць і звычаі ў Вілейскім павеце — гэтак жа, як і ва ўсёй гістарычнай Літве, — фармаваліся падчас падзелаў ва ўмовах рэпрэсій і пераследу з боку царскіх уладаў у адносінах да дробнай шляхты, што масава ўдзельнічала ў нацыянальных паўстаннях. Гэтыя ўлады не толькі канфіскоўвалі яе маёмасць, але і высылалі ў Сібір, на катаргу, прымусова забіралі ў войска, праводзілі жорсткую русіфікацыйную палітыку, у тым ліку “навярталі” не толькі беларусаў-уніятаў, але і палякаў-каталікоў у праваслаўе. Пасля лістападаўскага (1830–1831 гг.) і студзеньскага (1863–1864 гг.) паўстанняў карыстанне польскай мовай у заходніх губернях царскай імперыі ў школах, уста-

⁵ G. Bachelard, *Poetyka przestrzeni*. Przeł. W. Błońska [w:] *Współczesna teoria badań literackich za granicą*. Antologia. Oprac. H. Markiewicz, Kraków 1972, t. 2, s. 587; Y-Fu Tuan, *Przestrzeń i miejsce*. Przeł. A. Morawinska, Warszawa 1987, s. 151; M. Eliade, *Świat, miasto, dom* [w:] *Okultyzm, czary, mody kulturalne*. Eseje. Przeł. I. Kania, Kraków 1992, s. 27–34; S. Pigoń, [Komentarz w:] *Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie...*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, s. 636–638; J. Talko-Hrynczewicz, *Muślimowie czyli Tatarzy Litewscy*, Kraków 1924, s. 59–65; A. Jakubauskas, *Życie codzienne i starodawne obyczaje Tatarów litewskich* [w:] *Problemy rozwoju turystyki wiejskiej na Wileńszczyźnie, Mazowszu i Podlasiu*, t. VII. Pod. red. K. Firkaviciute i Z.J. Przychodzenia, Warszawa-Biała Waka 2005 s. 157–166; Wilno-Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur. Red. E. Feliksiak, Białystok 1992.

новах і публічных месцах было строга забаронена. Беларуская, якая афіцыйна лічылася дыялектам велікарускай мовы, была таксама пад забаронай. Нават парафіяльныя кнігі ў каталіцкіх касцёлах павінны былі весціся на рускай мове. У цэрквах пераважна ўжывалася літургічная стараславянская мова, а таксама руская мова. Царская герольдыя, нібыта па прычыне адсутнасці важных дакументаў, панізіла статус засцяянкаўцаў да ўзроўню мяшчан і так званых “аднадворцаў” (адназаградоўцаў), ігнаруючы традыцыю і выказванні сведкаў. Такім чынам быў распачаты працэс дэкласацыі засцяянкавай шляхты. Утваралася яшчэ адна сацыяльная катэгорыя (пасля магнатаў, зямлянаў, шляхты, якая валодала зямлёй і сялянамі, і шляхты, якая апрацоўвала зямлю ўласнымі сіламі, без прыгонных сялян), а менавіта бедная, беззямельная, неаселяя шляхта: распарадчыкі, арандатары, пісцы, аканомы ў маёнтках і кляштарах, ляснічыя і нават рамеснікі, кухары, фурманы, прадавачы ў крамах, плытагоны, пад канец XIX ст. і на пачатку XX ст. — чыгуначнікі і г.д.⁶ Працэс зьяднення “заградовай” шляхты асабліва рэзка асуджаўся на Літве ў межах прапаганды супраць падзелаў Рэчы Паспалітай, між іншым, у коле паслядоўнікаў Кастуся Каліноўскага⁷ падчас паўстання 1863 г., у якім брала ўдзел значная частка зямлянаў і дробнай шляхты Вілейскага павета.

Сацыяльны статус жыхароў засценкаў і ваколц Вілейшчыны, якая пасля Першай сусветнай вайны, пасля Рыжскай дамовы 1921 г. і пасля захопу Вільні ўрадзэнцам суседняй Ашмяншчыны генералам Люцыянам Жалігоўскім увайшла ў склад польскай дзяржавы⁸ ў якасці павета ў Віленскім ваяводстве, радыкальна не змяніўся. Этнакультурнае змяшэнне жыхароў Вілейскага павета, гэтак жа як і насельніцтва на ўсёй прасторы міжваеннай Віленшчыны, усё яшчэ было значным⁹. Пры гэтым сейм, скасоўваючы шляхецкія тытулы, у афіцыйную адміністрацыйную наменклатуру ўвёў агульнапольскую назву “*wesć*” (вёска), у тым ліку для азначэння засценкаў і ваколц, якія ўсё ж захавалі свой характар у мясцовай традыцыі звычаяў і назваў. Іх спіс у Вілейскім павеце ахопліваў каля ста паселішчаў. Назвы былі змешанымі, польска-беларуска-літоўскімі, як напрыклад: *Даманова, Гелянова, Яцкевічы, Янаўшчызна, Кла-*

⁶ J. Sikorska-Kulesza, Deklasacja drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w XIX w., Warszawa 1995, s. 27; Wiadomość o Klasztorze Zakonu S. Bazylego Wielkiego Kasuckim... [w:] Росийский Государственный исторический архив, С.-Петербург, фонд 824, Белорусско-литовская греко-униатская коллегия, оп. 2, д. 161; Материалы для географии и статистики России [w:] Памяць, ж.в., s. 117.

⁷ H. Łowmiański, Studia nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego, Poznań 1983.

⁸ E. Mironowicz, Białoruś, Warszawa 1999, s. 80–85.

⁹ H. Turska, Język polski na Wileńszczyźnie [w:] Wilno i Ziemia Wileńska. Zarys monograficzny. T. I, Wilno 1930, s. 219–225; H. Turska, O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie [w:] Studia nad polszczyzną kresową, t. I. Pod red. J. Riegera i W. Werenicza, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1982, s. 19–121; Z. Kurzowa, j.w.

р'янава, Брыгідава, Людвінова, Казімірава, Бутрымава, Вінцэнтава, Стахі, Ляхаўшчына, Ізабелін, Канстанполле, Рамейкі, Родзевічы, Трапалава, Зімадры, Чарнахвостава, Більцэвічы, Гарадзішча, Снежкава, Цна, Капішча, Ізбішча, Пракопаўка, Папкова, Гіры, Пуцішкі. Дзве назвы, польская і беларуская, былі ў засценка *Ляспаль/Располле*, які знаходзіўся паміж Вілейкай і вёскай Вязынь і быў населены пераважна польскімі ваеннымі асаднікамі¹⁰.

Прасторавы размеркаванне засценкаў і ваколіц мела пляцавы, вулічны ці крыжовы характар. У апошніх двух выпадках яно з выгляду не адрознівалася ад беларускіх вёсак вулічнага ці крыжовага тыпу з той розніцай, што нешматлікія засцяпковыя сядзібы не ўтваралі шчыльнай шараговай забудовы, як у вёсках, а былі свабодна раскіданыя па тэрыторыі. У прынцыпе, не было таксама шматвулічных засценкаў у сувязі з адносна невялікай колькасцю жыхароў. Аднавулічныя засценкі *Даманова, Ляспаль, Яцкевічы, Чарнахвостава, Гарадзішча, Зімадры* і іншыя, а таксама тыя, што размяшчаліся на скрыжаванні вуліц, напрыклад *Трапалава*, у гэтым былі падобныя да такіх вілейскіх, беларускіх вёсак-аднавулак, як *Асінавічы, Баяры, Залесе, Курнава, Плікавічы, Клыні, Івонцавічы, Воўкаўшчына, Крывое Сяло*; вёсак крыжовага тыпу *Снежкава, Фалькі, Юдзеўшчына...*

Традыцыйная архітэктура засцяпковых будынкаў і тэхніка іх узвядзення радыкальна не адрознівалася ад спосабаў будавання дамоў у беларускіх вёсках. Ад вясковых будынкаў засцяпковыя, як правіла, адрозніваліся памерамі, багаццем абсталявання, наяўнасцю каменных падмуркаў замест прызбаў, прыбудовак і ганкаў, лепшай якасцю будаўнічых матэрыялаў (бярвення), стараннасцю выканання, большай колькасцю гаспадарчых пабудоў і іх вольным размяшчэннем на тэрыторыі сядзібы. У гэтых адносінах да найбольш характэрных рысаў засценкаў можна аднесці прасторавую сістэму забудовы. У цэнтры сядзібы, як правіла, знаходзіўся жылы дом на два крылы ("на два канцы") з ганкам і часам з асобным уваходам з боку кухні. У адрозненне ад вясковай забудовы, дом ставілі паралельна вуліцы. Гаспадарчы двор разам з гаспадарчымі пабудовамі складаўся галоўным чынам са свінарніка, гумна, дрывотні, каморы (*свірана*), адрыны і абарога. Далей ад будынкаў размяшчалася лазня, прыстасаваная гэтак жа, як і на вёсцы, адначасова да штотыднёвага мыцця з парай і да сушэння лёну і каноплі. На падворку знаходзіўся калодзеж

¹⁰ Metyka Litewska. Rejstry podymnego. Województwo Wileńskie, 1690. Opracował A. Rachuba, Warszawa 1989; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. I–XV, Warszawa 1880–1902; Przewodnik po Litwie i Białorusi. Zebrał i opracował N. Rouba, Wilno 1909; Ю.Е. Русакевич, Некоторые топонимы, микропонимы и гидронимы юго-восточной части Литовской ССР [w:] Польские говоры в СССР, ч. I, Минск 1973, s. 164–174; Памяць, j.w., s. 19–22; Księgi parafialne kościołów w Kościeniewiczach, Wilejce i Kurzeńcu [w:] Вілейскі краязнаўчы музей, Wilejka.

з драўляным зрубам і жураўлём, радзей з калаўротам і карытам пераважна ў выглядзе камягі. У трыццатыя гады ХХ ст. пачалі з'яўляцца калодзежы з бетонным кругам (Трапалава). Усё было абнесена драўляным плотам, чатырохвугольнікам лісцвяных дрэваў (ліпаў, клёнаў, бярозаў, вербаў, вішняў). Насупраць дома звычайна стаяў стары дуб. У сярэдзіне чатырохвугольніка знаходзіўся фруктовы сад і агарод. Пад дрэвамі ставілі пчаліныя вуллі. Такага кшталту прасторавае размяшчэнне было характэрным для ўсёй прыбалтыйскай тэрыторыі. У засценках і ваколіцах Вілейшчыны, такім чынам, амаль не прысутнічала лінейная (шнуравая) форма забудовы, характэрная для шчыльных усходнеславянскіх вясковых пасяленняў. Не ставіліся ў адзін шэраг, пад адным дахам, хата, сені, камора, хлёў.

У той жа час жылыя і гаспадарчыя будынкi, гэтак жа як і ў беларускіх вёсках, ставілі з сасновага кругляка альбо чэсаных сасновых бяравёнаў, радзей з лістоўніцы. Фундамент быў каменны або цагляны. Прызбы, як правіла, не дабудоўвалі. Бярвёны злучаліся ў зруб і ўшчыльняліся мохам. Столь з дошак прымацоўвалі да бэлек. Дах трымаўся на кроквах. Да іх прыбіваліся “латы”, на якія клалі пакрыццё з саломы, чароту або гонты. Коміны былі высокія, для бяспекі іх рабілі з цэглы. Громаадводаў не ведалі. На гарышча, засыпанае тоўстым слоём пяску, уваходзілі звонку ад шчыта будынка па драбінах. У асобных крылах будынка ўсталёўвалі тры ці чатыры акны, якія адчыняліся вонкі, з падвойнымі рамамі, што вымаліся на лета.

Унутры дома, як і ў беларускіх вёсках, знаходзілася вялікая цагляная печ, што служыла для гатавання ежы, выпякання хлеба, пірагоў, для абагрэву і нават сну. Печ займала вялікую частку галоўнага пакоя. Каля яе знаходзілася таксама кухня (*пліта*), якой карысталіся звычайна летам. Пагоднымі летнімі вечарамі вячэру часам гатавалі на трыножку, пастаўленым над распаленым на падворку вогнішчам. Што было рэдкасцю на вёсках, у жылых пакоях (*святліцах*) вілейскіх засценкаў ставілі кафляныя печы, якія служылі для абагрэву некалькіх памяшканняў. У адрозненне ад сялянскіх хатаў, у засцяянковых дамах рэдкасцю былі гліняныя падлогі. Іх звычайна рабілі з габляваных дошак. За сталамі сядзелі на крэслах ці на зэдліках, зрэдку на лавах. Атрыбутамі гасцёўні былі таксама драўляны “шлабан” і камода. Спальні знаходзіліся ў асобных частках дома, сталага месца для сну не было на печачы ці так званых палацах, як на вёсках. Абразы святых вешалі на сценах. Часцей за ўсё сустракаўся абраз Маці Божай Вастрабрамскай. Так званага “чырвонага кута” з іконамі, як у праваслаўных, не ведалі. У каморы ставілі маляваную скрыню (куфар) з бялізнаю, святочным убраннем, грамнічнай свечкай. У дадатак да скрыні ў ХХ ст. з'явілася шафа. У снях знаходзіліся, гэтак жа як і на вёсцы, некаторыя гаспадарчыя прыстасаванні і прылады, між іншым, жорны ці ступа.

Земляробчая культура ў засценках і ваколіцах Вілейшчыны ў першай палове ХХ ст. ненашмат адрознівалася ад вясковай. Пераважала так званая трохпольная сістэма севазвароту. Глебы былі сярэднія, угнойваліся натуральным чынам. Яшчэ на пачатку ХХ ст. аралі валамі і сохамі. Збожжа жалі сярпамі, радзей косамі. Лугі касілі двойчы. Жалезныя плугі і конныя жняяркі канчаткова ўвайшлі ва ўжытак толькі ў міжваенны час. Касілі і снопавязалкі былі ва ўжытку толькі ў вялікіх маёнтках. Вырошчвалі ў асноўным жыта, бульбу, авёс, ячмень, грэчку, пшаніцу, лён, каноплі, канюшыну, лубін. Малацілі цапамі. Конныя малатарні былі толькі ў багатых гаспадароў. Зерне прасейвалася ўручную, у трыццатыя гады яго “арфавалі”. Збожжа малолі ў вадзяных млынах. Хлеб пяклі дома на жоўтых кляновых лістах ці на аеры. Ільняное валакно і авечую воўну пралі, а пасля ткалі з іх таксама ў доме. У агародах расла капуста, буракі, морква, агуркі, цыбуля, часнок, салата, радыска, гарбузы, сланечнікі. На межах садзілі хрэн. Памідоры з’явіліся на сталах засцянкаўцаў адносна позна. У садах раслі антонаўкі, папяроўкі, грушы-сапяжанкі, вішні, парэчкі, агрэст. Ля дома рос бэз. У палісадніку садзілі мальвы, наготкі, з аконных шыбаў глядзелі пеларгоніі, алоэ і мірты.

Гадавалі валоў, коней, кароў, авечак, свойскую птушку, якія з пункту гледжання пароды не моцна адрозніваліся ад скаціны больш заможных вясковых гаспадароў.

Важным відам заняткаў, які набліжаў польскія засценкі і ваколіцы да прылеглых беларускіх вёсак, было рамесніцтва, асабліва ткацтва, разьба па дрэве і пляценне кашоў. Падабенства назіралася таксама ў рабочай вопратцы (святочны ўбор быў стандартным — “гарадскім”), пашытай з палатна, сукна ці вырабленай авечай шкуры, рабочай вопратцы земляроба-засцянкаўца і беларускага селяніна. Засцянквая шляхта, аднак, не насіла кашуляў “навыпуск” або лапці з лыка. Абутак быў юхтовы, а летам “па гаспадарцы” насілі так званыя *абіякі*, ці драўляныя чаравікі. Зімой апраналі кажухі і *вайлакі* (лямцавыя боты з галошамі). Галовы мужчын былі пакрытыя і аздобленыя шапкамi-мацяёўкамі (шапка з сукна з круглым дном — *заўв. пер.*), дзяўчаты завязвалі каляровыя ваўняныя хусты ці хусткі. Туфлі абувалі, калі ехалі ў касцёл, на *фэст*, г.зн. на адпуст, ці на рынак. Да міфаў (часам паэтычных, як у “*Пане Тадэвушу*” Адама Міцкевіча) трэба аднесці тое, што нібыта засцянквыя шляхцічкі жалі ў рукавічках... Рукі ў іх былі спрацаваныя, як і ў іх сястрыц на вёсках.

Падобнымі да вясковых былі гаспадарчыя працы і прылады для іх выканання, напрыклад: плугі, сохі, косы, сякеры, вілы, граблі, цапы, *лубкі* для пасеву, сіты, спецыяльнае прыстасаванне (*рэзгіны*) для нашэння сена, ці саломы, ці *трасянкi*, з іх намешанай, з гумна ў кароўнік. Падобнай была форма коп і стагоў сена, што ставілі на полі, падобны быў спосаб іх укладання на вазах (прыцісканне з дапамогай *парубня* — доўгай драўлянай жэрдкі). Падобны быў

спосаб забою свіней: іх калолі завостраным прутом, які называўся *швайка*. Характэрна, што поўсць на тушы свінні абпальвалі саломай (“*смалілі*”). Ідэнтычнымі былі некаторыя стравы, такія як капусны суп, боршч, жытнёвыя і бульбяныя аладкі, бульбяныя бабкі, мачанкі, верашчакі, халаднікі, аўсяныя і журавінавыя кісялі, летам агуркі з мёдам, печаныя яблыкі, кампоты з сухафруктаў, запраўкі з брусніцаў і груш, не кажучы ўжо пра самагон. Канечне, засцяянковыя гаспадыні мелі ўласныя сакрэты выпякання хлеба (з сеянай мукі, заварны), пірагоў і прыгатавання вяндлін (шынак у цесце, каўбас, кіндзюкоў, якія называлі мацькамі), гаспадары дбалі пра якасць і таямнічы састаў настоек і пітнога мёду.

Лакальныя беларускія элементы траплялі таксама ў некаторыя тутэйшыя засцяянковыя звычаі, напрыклад, прысутнасць на вяселлях аркестраў, якія складаліся з цымбалаў, гармоніка і скрыпкі, уменне танчыць тыя самыя танцы, такія як полька, вальс ці нават кракавяк. У польскіх засценках, аднак, не танчылі беларускую *лявоніху*. У трыццатыя гады ў коле больш заможнай засцяянкавай польскай моладзі аркестры, мандаліны і гітары пачала выцясяняць музыка з радыё і грамафона.

У засцяянковым фальклору Вілейшчыны ў апісаны перыяд было задзейнічана шмат уведзеных спантанна ці ў забаўляльна-гумарыстычных мэтах беларускіх элементаў. Хадзіла тут, гэтак жа як і ў блізкіх вёсках, нямала легенд, паданняў, фантастычных апавяданняў, казак, песняў, прымавак, запісаных яшчэ ў XIX ст. такімі збіральнікамі і энтузіястамі “тутэйшасці”, як Адам Ганоры Кіркор, графы Канстанцін і Яўстафій Тышкевічы, а ў XX ст., між іншым, беларусамі Рыгорам Шырмам, Генадзем Цітовічам, супрацоўнікамі Інстытута этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі, у Польшчы — Францішкам Сяліцкім¹¹. Пад канец трыццатых гадоў XX ст. пад вокнамі дамоў засцяянкаўцаў-каталікоў (між іншым, у Трапалаве) беларуская моладзь на Вялікдзень спявала так званыя *валачобныя* песні. За засцяянковымі святочнымі сталамі, напрыклад у Даманаве, Трапалаве ці Ляспалі, акрамя народных ці патрыятычных польскіх, спявалі часам беларускія лірычныя і жартаўлівыя песні (“*Ой, пайду я лугам, лугам...*”; “*Чаму смутная, невясёлая...*”; “*Чаму ж мне не пець...*”). У 1938 г. у Новых Зімодрах ад шасцідзесяцігадовай жыхаркі гэтай ваколіцы была запісана песня пра сумную долю замужняй жанчыны “*Гэй, у бары сасна...*”. Чыталіся таксама жартаўлівыя беларускія вершы Аляксандра Рыпінскага (“*Яко ценцярук у лесе балбоча...*”, “*Ой, высах я, высах, як лапаць на печы...*”), Фелікса Тапчэўскага

¹¹ А.Ф. Літвіновіч, В. Ліцьвінка, Край паданняў і песень [w:] Памяць, j.w., s. 622–631; F. Sielicki, Pieśni białoruskie i rosyjskie śpiewane na Wilejszczyźnie w okresie międzywojennym. Wrocław 1994; Wspomnienia dawnych mieszkańców zaścianków i okolic powiatu wilejskiego, w tym – własne autora artykułu.

(“Вечарынка”), Якуба Коласа (жартаўлівы верш пра цешчу) і іншыя творы, часта ананімныя. Ведалі таксама “Беларускую марсельезу”. У размовы па-польску ўпляталіся беларускія прыказкі і выразы, ужыванню якіх папярэднічалі словы “па-просту кажучы...” (напрыклад, па-просту кажучы, *кінь перад сабой — знойдзеш за сабой; па-просту кажучы, да Пятра і не трава — трава, а пасля Пятра і трава — не трава*)¹².

Ключавой праблемай у разгледаным пытанні з’яўляецца польска-беларуская моўная інтэрферэнцыя на розных узроўнях.

На першы план выступаюць анамастычныя сувязі. Акрамя такіх пералічаных вышэй назваў засценкаў і ваколіц, як *Даманова, Яцкевічы, Бутрымава, Ляспаль, Ляхаўшчына*, якія маюць патранімічны, тапаграфічны ці этнічны характар, вылучаюцца і беларускія айконімы ці беларуска-літоўскія падобнага кшталту (з суфіксамі *-icze* (-ічы), *-ice* (-ічы, -іцы), *-owicze* (-овічы), *-owo* (-ова, -ава), *-owszczyzna* (-аўшчызна), якія адносіліся да мясцін, дзе жылі пераважна палякі: *Родзевічы, Чарнахвостава, Гарадзішча, Зімодры, Гіры*¹³. Падобна справа выглядае з прозвішчамі. Засценкі і ваколіцы Вілейшчыны насялялі земляробы з выразна польскімі прозвішчамі: *Камінскі, Маліноўскі, Кайкоўскі, Кавэцкі, Дэрэнгоўскі, Песляк, Гасінскі, Глэмбоцкі, Сухажэўскі, Бурачэўскі, Франкоўскі, Яноўскі, Астроўскі, Закиэўскі, Пятроўскі, Паўлоўскі, Булаўскі, Харлінскі, Хмялеўскі, Вільчапольскі, Бялэцкі, Сямашка, Вэльніянка, Скарупа* — і палякі з прозвішчамі, этымалогія якіх адначасова польская і ўсходнеславянская (*Позняк, Баравік*, а асабліва прозвішчы на *-іч* тыпу *Кеўліч, Сілівановіч, Радзевіч, Станкевіч, Мацулевіч*), земляробы з такімі беларускімі прозвішчамі, як *Голуб, Гарадзецкі, Калеснік, Гулецкі, Спягольскі, Дакурна, Узялла, Вялічка, Харэвіч, Верашчака, Баглай*, і літоўскімі: *Бутэнас, Шэўдэніс, Стракшыс, Шадуікіс, Саргаліс* — ці з татарска-беларуска-польскімі, як, напрыклад, *Солтан-Гаравы* і інш.¹⁴

Польская мова польскіх засценкаў і ваколіц Вілейшчыны да 1939 г. адлюстроўвала асноўныя дыялектныя рысы віленскай пальшчызны, асаблівасці якой былі ўважліва даследаваныя яшчэ да 1939 г. Галінай Турскай, пасля 1945 года — Зоф’яй Курцовай і Вячаславам Вярэнічам. Гэтай з’явай цікавіўся таксама Ян Мёдак¹⁵. Адною з галоўных рысаў польскай мовы вілейскіх засценкоўцаў была

¹² А.Ф.Літвіновіч, В.Ліцьвінка, j.w.; F.Sielicki, j.w.; Wspomnienia własne autora.

¹³ Пар. спасылку 10, у прыватнасці: *Metryka Litewska*, j.w.; *N. Rouba*, j.w.; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, j.w.; *Памяць*, j.w.

¹⁴ J. Matuszewski, *Polskie nazwiska szlacheckie*, Łódź 1975; K. Rymut, *Nazwiska Polaków*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991; A.K. Czartoryski /?/, *Zjazd Litwy, „Pamiętnik Literacki”*, Wrocław 1986, nr LXXVII, z. 1, s. 225–226 /Wyd.: E. Aleksandrowska/: K. Niesiecki, *Korona Polska... oraz inne herbarze polskie*.

¹⁵ H. Turska, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie [w:] Studia nad polszczyzną kresową*, t. I, pod red. J. Riegera i W. Werenicza, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk –

наяўнасць у ёй шматлікіх запазычанняў з беларускай мовы не толькі ў плане назваў, але перш за ўсё ў галіне фанетыкі, марфалогіі, сінтаксісу, стылю і лексікі. Іх колькасць пераважала над колькасцю запазычанняў з рускай мовы, якія з’явіліся пасля падзелаў, і з літоўскай.

Характэрнай асаблівасцю засцяянковага вілейскага вымаўлення было так званае аканне, г.зн. ужыванне на беларускі манер галоснага *a* замест *o* і *e* (*palana*, *okna*, *rowar*, *wrzeciona*, *ida*, *biora* замест *polano*, *okno*, *rower*, *wrzeciono*, *idę*, *biorę* (палена, акно, ровар, верацяно, іду, бяру) — у агульнапольскім варыянце *ide*, *biore*), што прыводзіла да замены канчаткаў назоўнікаў ніякага роду на канчаткі жаночага роду. Уплыў беларускай, без сумневу, назіраўся і ў артыкуляцыі тыпу *noż*, *stoł*, *nog*, *głow*, *osob*, *chorob*, г.зн. *nóż*, *stół*, *nóg*, *głów*, *osób*, *chorób* (нож, стол, ног, галоў, асоб, хвароб). Характэрнай з’явай было знікненне насавых галосных *e*, *a*, якія трансфармаваліся ў *en*, *on* (*renka*, *monż* — рука, муж), што часам было прычынай гіперкарэктнасці тыпу *panięka*, *sukięka* (паненка, сукенка). Зычныя *ć*, *dź*, *ś*, *ź* вымаўляліся пад уплывам так званага беларускага дзекання і цекання больш цвёрда, чым у польскай (*ćiasny*, *widz’ieć*, *s’iwy*, *źielony* — цесны, бачыць, сівы, зялёны). Адсюль гіперкарэктнае вымаўленне тыпу *ź lasu*, *ź Wilna*, *Rośja* (з лесу, з Вільні, Расія). Зычны *l* гучаў больш мякка: *l’is*, *l’en*, *l’os* (ліс, лён, лёс). Замацавалася старапольскае, да нядаўняга часу сцэнічнае пярэдняязычназубное, вядомае ўсім усходнеславянскім мовам, а таксама балгарскай вымаўленне *ł* як [л] (*ławka*, *łopata*, *koło*, а не — *uawka*, *uopata*, *kouo*). Вылучалася “тутэйшае” вымаўленне цвёрдага *n* перад наступнай цвёрдай зычнай: *stonca*, *wilenski* (сонца, віленскі) і як адыход ад гэтых форм — *stońca* *gorońca* (сонца гарачае). Вымаўлялі таксама звонкі *h* (*honor*, *hołota*, *Helena*, *duha* — гонар, Гэлена, галота, дуга) і такое вымаўленне адрознівалі ад артыкуляцыі глухога *ch* (*chata*, *cholewa* — хата, халява). Спалучэнні *chy* [хы], *che* [хе] пад уплывам беларускай вымаўлялі, як *chi* [хі], *chie* [хе] (*ponczochi*, *chitry*, *marchiewka* — панчохі, хітры, морква).

Вынікам запазычанняў з беларускай мовы ў галіне марфалогіі было з’яўленне суфікса *-uk* замест *-ak*, *-ek* (*kurczuk*, *Józiuk*, *Kaziuk* — кураня, Юзюк, Казюк), памяншальных формаў тыпу *chudzieńki*, *drobnieńki*, *matusieczka*, *tatusieczek* (худзенькі, дробненькі, мамусечка, татусечак). У выніку акання ў скланенні назоўнікаў прысутнічалі толькі мужчынскі і жаночы роды: *Wacia* — *Waci* (Вацю), *wiadra* — *wiadry* (вядры) замест *Waciowi*, *wiadru*. У давальным склоне мужчынскага роду ўжываўся беларускі канчатак *-u* [у] замест *-owi*. У нас

Łódź 1982, s. 19–121; Z. Kurzowa, Język polski Wileńszczyzny..., j. [w:] В.Л. Веренич, Состояние и перспективы исследования “польщизны кресовой” [w:] Польские говоры в СССР. Ред. В.В. Мартынов, Минск 1973, s. 183–212. Пар. таксама: J. Miodek, Język polski na Wileńszczyźnie, “Słowo Polskie”, Wrocław, 19–20 I i 26–27 I 1991 г.

было не толькі *pani, bratu, ojcu, kotu, psu* (пану, брату, бацьку, кату, сабаку — маюцца на ўвазе выключэнні з канчаткам *и* ў давальным склоне ў польскай літаратурнай мове — *заўв. пер.*), але таксама *koniu, Józiku* (каню, Юзюку). Гэты ж уплыў стаў прычынай атаясамлення клічнага склона з назоўным: *Pan Staś!* (пан Стась!) замест *Panie Stasiu!* (пане Стасю!). Усходнеславянскім па паходжанні быў спосаб утварэння зваротаў з асабовымі займеннікамі *jego, jej, ich, imi* (яго, яе, іх, імі), там дзе ў літаратурнай польскай мове *niego, niej, nich, nimi: napisał do jego* (напісаў яму), *mówił do jej* (гаварыў ёй), *byłem u ich* (я быў у іх), *jechałem z imi* (я ехаў з імі). Гэтак жа, як і ў беларускай мове, не было энклітык *mi, ci, cię, go, tu*, ужываліся формы *mnie, tobie, ciębie, jego, jemu* (мне, табе, цябе, яго, яму). Згодна з беларускімі нормаў ўжываліся формы прошлага часу *ja mówił, ja orał* (я гаварыў, я араў); умоўнага ладу з падвоеным *by (my by kosili by, co by zrobił by* — мы б касілі б, што б зрабіў бы); аднолькавыя формы мужчынскага і жаночага роду (*Waspanowie jeździli*, але: *kobiety żęli, dzieci płakali* — у апошніх дзвюх формах дзеяслова мусіць быць канчаток *у* — *заўв. пер.*) (васпанове ездзілі, жанчыны жалі, дзеці плакалі); формы дзеепрыслоўя на *-szy* (-шы) (*był wypiwszy, był przyszedłszy* — быў выпіўшы, быў прыйшоўшы); запрошлага часу (*On wziął był pożyczki w banku* — ён узяў быў пазыку ў банку). Зваротны займетнік *się* набываў форму *-сса, -sia* (*napicssa, znaczsia* — напіцца, значыцца).

Пад усходнеславянскім уплывам з’яўляліся таксама некаторыя сінтаксічныя канструкцыі, між іншым, тыпу *U mnie jest, jemu boli głowa, tam dwóch koni, przez dwa dni, ze wszystkim, winszują was ze świętem, wszystko równo* (пар.у мяне ёсць, яму баліць галава, маю двух коней, зусім, праз два дні, віншую вас са святам, усё роўна); у даданых частках сказа адносны займеннік *co* ўжываўся замест *który, że* (*Ktocki, co pojadł klocki, powiedział, co przyjdzie* — Ктоцкі, што з’еў клёцкі, сказаў, што прыйдзе).

Увагі заслугоўваюць таксама і фразеалагічныя запазычанні, як напрыклад: *Gorzkie dziecko* (пра найўнага, нявоятнага чалавека — пар. горкае дзіця), *wierzbna niedziela* (пар. вербная нядзеля, літ. *niedziela palmowa*), *stary jak mały* (пар. стары як малы); устойлівыя спалучэнні са словам *miesiąc* (*miesiąc maj, miesiąc grudzień* — пар. май месяц, снежань месяц); прыслоўныя выразы: *wszystko jedno* (пар. усё адно); мадыфікатары выказвання: *niechaj sobie* (пар. няхай сабе), *a nie już* (г.зн. канечне, напэўна), *ani weź* (г.зн. ніяк), *ni tak coź* (г.зн. што ж зробіш), *ot tobie masz* (пар. вось табе і на), *isz ty* (пар. іш ты, бач ты); выразы *durzyć głowę* (пар. дурыць галаву, літ. *zawracać głowę*), *deszcz idzie* (пар. дождж ідзе, літ. *deszcz pada*); некаторыя перанятыя даслоўна вульгарызмы, найчасцей праклёны (між іншым, *żulik, chalera, hadzina, ścierwa, larwa, sukcin syn, swolocz, sobaka, kab ciabie vauki* — жулік, халера, гадзіна, сцерва, лярва, сукін сын, сволач, сабака, каб цябе ваўкі), трапляліся нават мацюкі.

Лексічныя запазычанні з беларускай мовы ў вілейскай пальшчызне складалі, гэтак жа як і на ўсёй Віленшчыне, крыху больш за 50% ад усіх запазычанняў, паводле падлікаў Зоф'і Курцовай. Толькі пасля іх ідуць запазычанні з рускай мовы, якіх было каля 30%, і іншыя. У тэматычна-семантычным плане яны ахопліваюць сферы земляробства, жывёлагадоўлі, будоўлі, рамяства, адзення, звычаяў і штодзённага жыцця. Не магло быць шмат запазычанняў, што датычылі гарадскога жыцця, адміністрацыі, войска, паліцыі, палітыкі — сфераў, у якіх дамінавалі русізмы (*губерня, указ, прыстаў*). Этымалагічныя літуанізмы прысутнічалі ў асноўным у назвах мясцін (*Гіры*), прозвішчах (*Бутэнас, Мевіюс*). Усходнеславянская сакральная лексіка мела адносіны толькі да праваслаўнай царквы (*поп, уладыка*).

Пэралік характэрных для засценкаў Вілейшчыны дадзенага перыяду лексічных беларусізмаў пацвярджае ў пераважнай большасці высновы, зробленыя адносна ўсёй міжваеннай Віленшчыны. У яго ўваходзілі, між іншым, такія словы, як *andarak* (андарак), *atosa* (атоса), *badziać się* (бадзяцца), *bahun* (багун), *bajstruk* (байструк), *blin* (блін), *bokówki* (бакоўкі), *braha* (брага), *bruczka* (бручка), *brusznica* (брушніцы), *brzoźna* (баразна), *budni* (будні), *bujny* (буйны), *burnos* (бурнос), *cacka* (цацка), *chołodziec* (халадзец), *cieplica* (цяпліца), *ciučki* (цюцькі), *cot* (цот), *czartopóloch* (чартапалох), *czepióło* (чапяла), *czernica* (чарніцы), *dawaj* (давай), *duch* (дух), *duga* (дуга), *dykco* (дык што), *dyrwan* (дзірван), *dziadzia* (дзядзя), *dziaha* (дзяга), *fest* (фэст), *fonar* (фанар), *furtka* (фортка), *giry* (гіры), *głowieszka* (галавешка), *grable* (граблі), *hadki* (гадкі), *harbuz* (гарбуз), *harhara* (гаргара), *hlak* (гляк), *hlej* (глеі), *hodować* (гадаваць), *hołoble* (галоблі), *hultaj* (гультай), *juszki* (юшкі), *kaban* (кабан), *kaczan* (качан), *kaczeli* (качэлі), *kaduszka* (кадушка), *kaliwo* (каліва), *kałdun* (калдун), *kanawa* (канава), *kapla* (капля), *kindziuk* (кіндзюк), *kocić się* (каціцца), *kałosza* (калоша), *kołychać* (калыхаць), *kopył* (капыл), *koromysłó* (каромысла), *korszun* (каршун), *kosolapy* (касалапы), *kostra* (кастра), *kosynka* (касынка), *kotuch* (катух), *kozyrek* (казырок), *krosta* (кароста), *kruk* (крук), *krusznia* (крушня), *kucja* (куцця), *kul* (куль), *kumpiak* (кумпяк), *kuźel* (кужаль), *kwazeniina* (квашаніна), *a kysz* (а кыш), *łatuszka* (латушка), *łuczyna* (лучына), *łucz* (лыч), *maniszka* (манішка), *marudny* (марудны), *mielnik* (мельнік), *mieszać* (мяшаць), *miękina* (мякіна), *młodziwo* (малодзіва), *mogiłki* (могілкі), *młodziec* (маладзец), *mozol* (мазоль), *mularz* (муляр), *muraszka* (мурашка), *miurog* (мурог), *musi* (мусі), *nabieredki* (наберадкі), *nadojeść* (надаесці), *naróg* (нарог), *nawlecčka* (навалочка), *pacułka* (начоўкі), *niedoimka* (нядоімка), *niepoczesny* (непачэсны), *nikczemny* (нікчэмны), *no!* (но!), *nosówka* (насоўка), *noźniczki* (нажнічкі), *ni tak coź* (ну дык што ж), *ni* (ну), *obrzyzgly* (абрызглы), *odliga* (адліга), *odryna* (адрына), *odszpilić* (адшпіліць), *odwitać się* (адвітацца), *ogłobla* (аглобля), *okrajec* (акраец), *oładka* (аладка), *osielica* (аселіца), *ot* (от), *otawa* (атава), *otosa* (атоса), *owczyna* (аўчына), *pacuk* (пацук), *parsiuk* (парсюк), *parzyć*

mleko (парыць малако), *pastka* (пастка), *peckać* (пэцкаць), *pieńka* (пянька), *pierog* (пірог), *plaskać* (пляскаць), *plita* (пліта), *podsiadziołek* (падсядзёлак), *pojaśnica* (паясніца), *porubień* (парубень), *przyszpilić* (прышпіліць), *przyżyć* (прыжыць), *puchówka* (пухоўка), *pid* (пуд), *puha* (пуга), *punia* (пуня), *raby* (рабы), *rohotać* (рагатаць), *rydlówka* (рыдлёўка), *rżysko* (іржышча), *sam (gospodarz)* — сам (гаспадар), *samogonka* (самагонка), *schodzić* (схадзіць), *sianożęć* (сенажаць), *siewba* (сяўба), *sini* (сіні), *sklep* (склеп), *skomkać* (скомкаць), *skorynka* (скарынка), *soloducha* (саладуха), *sporysz* (спарыш), *supoń* (супоня), *szarhuny* (шаргуны), *płyt* (плыт), *podchodzić* (падыходзіць), *pojło* (пойла), *polica* (паліца), *polonik* (палонік), *potioło* (памяло), *porar* (папар), *poraść* (папасці), *popierzchnąć się* (папярхнуцца), *pora* (пара), *porubień* (парубень), *postoły* (пасталы), *poszor* (пошар), *powietka* (паветка), *pozawczora* (пазаўчора), *pralnik* (пральнік), *prątki* (пруткі), *pryunika* (прынука), *przychodzić się* (прыходзіцца), *swacia* (свацця), *syrowy* (сыравы), *szczepki* (шчэпкі), *szlejki* (шлейкі), *świerzbiec* (сварбець), *świron* (свіран), *tanny* (танны), *tarakan* (таракан), *tok* (ток), *torpa* (тарпа), *trzaski* (трэскі), *tuszyć* (тушыць), *tuman* (туман), *uń* (унь), *uszak* (вушак), *wasilek* (васілёк), *wereszczaka* (веращачка), *wicina* (віціна), *wieczorynka* (вечарынка), *wienik* (венік), *wierówka* (вяроўка), *wijun* (віюн), *włóczebniki* (валачобнікі), *zaika* (заіка), *zaszczepka* (зашчэпка), *złować się* (злавацца), *znać* (знаць), *żal* (жаль), *żebrować* (жабраваць), *żmurki* (жмуркі), *żmut* (жмут), *żywiola* (жывёла)...¹⁶

Шматаспектныя беларускія ўплывы на засцянкувую пальшчызну Вілейшчыны ў міжваенны перыяд з'яўляюцца плёнам яе непасрэднага суіснавання на працягу некалькіх стагоддзяў з дамінуючымі ў паўночна-ўсходніх ваяводствах Рэчы Паспалітай беларускай, сялянскай і баярскай стыхіямі. Гэтае суседства абумоўлівала этналінгвістычныя працэсы, тыповыя для славянска-славянскага культурнага памежжа, а таксама забяспечвала культурна-цывілізацыйную зваротную сувязь. Для польскай дробнай шляхты з перасяленцаў у Вілейскім павеце суперстратам стала звычайная і моўная беларускасць, узорам для апалячаных і ашляхетненых вышэйшых слаёў карэннага насельніцтва стаў польскі лад жыцця і польская мова. У выніку доўгага працэсу ўзаемнага пранікнення гэтых дзвюх плыняў мясцовай засцянкува-ваколічнай культуры субстратам станавілася польска-беларуская “тутэйшасць”. Яе вызначальнай рысай быў перш за ўсё каталіцызм і спецыфічная, насычаная беларусізмамі польская мова, якая з'яўлялася важным адгалінаваннем польскага віленскага дыялекту, што лічыўся чацвёртай крыніцай агульнанацыянальнай польскай мовы. Беларускія рэаліі былі канстытутыўным элементам культуры польскіх засценкаў

¹⁶ Z. Kurzowa, j.w., s. 331–473; Archiwalia /archiwa państwowe w Wilnie i Mińsku, Muzeum Regionalne w Wilejce / oraz wspomnienia i zapiski dawnych mieszkańców powiatu wilejskiego, w tym własne autora artykułu i jego rodziny.

міжваеннай Віленшчыны. Пасля 1939 г. і 1945 г. у выніку здзейсненых савецкімі ўладамі брутальных высяленняў на ўсход і перасяленняў на захад польскага насельніцтва згаданых бакоў засценкі і ваколіцы ў былым Вілейскім павеце перасталі існаваць. Апісаня вышэй працэсы на гэтай тэрыторыі адышлі ў мінулае.

З польскай мовы пераклала Ганна Краснадэмская паводле: Realia białoruskie w polskim środowisku zaściankowym powiatu wilejskiego (1918–1939) // Droga ku wzajemności. Tom jubileuszowy dedykowany prof. Aleksandrowi Barszczewskiemu / Red. M. Timoszuk, M. Chaustowicz. Warszawa, 2006. S. 188–200.

Валянцін Анціпенка

ЛЁС КАЗІМІРА СВЯТОХІ

У вёсцы Гедзевічы, што каля Касцяневічаў на Вілейшчыне, жыла прыгажуня Ева Святоха. У час яе нараджэння маці памерла, а бацька, як гэта часта бывае, выхаваннем дзіцяці не вельмі займаўся. Пра жыццё Евы звестак малавата, але вядома, што яна вырасла руплівай і працавітай дзяўчынай.

На жаль, яе кавалер, небагаты шляхцюк і касцёльны арганіст Юльян Гушчынскі, ад якога яна зацяжарыла, раптоўна памёр ад інфекцыйнага захворвання. А ў красавіку 1885 года ў Евы нарадзіўся іх сыноч Казімір — мой дзед.

Пасля нараджэння дзіцяці маладая матуля сутыкнулася з вялікімі цяжкасцямі, нейкі час нават вымушана была жыць у лазні. Расчулены касцяневіцкі ксёндз паспрыяў таму, каб да Евы пасватаўся стараваты заможны халасцяк Фелікс Валасачонак. Нягледзячы на адмоўнае стаўленне радні, Фелікс ажаніўся з гаротнай дзяўчынай, а за выхаванне яе сынка, Казіміра, з ахвотай узялася нямая сястра Фелікса.

У сямігадовым узросце хлопчык пайшоў у пачатковую школу, дзе правучыўся чатыры гады. Выхаваны ў каталіцкім асяроддзі (быў служкам у Касцяневіцкім касцёле), ён не вельмі шчыраваў у вывучэнні расійскай мовы. Адноўчы настаўнік літаратуры нават адлупцаваў хлопца лінейкай па руках за тое, што ён не вывучыў класічны вершык *“Что ты ржѣшь, мой конь ретивый...”*.

Калі Казіміру споўнілася 12 гадоў, заўчасна памерла яго маці, і касцёл накіраваў службу вучыцца на рэстаўратора ў Варшаву.

У Варшаўскай вучэльні нейкі час настаўнікі, скарыстаўшы тое, што ў дзіцяці нікога з родных няма, замест навучання прымушалі яго выконваць гаспадарчыя работы альбо асабістыя даручэнні. Аб гэтых паводзінах служ-

бовых асоб даведаўся касцяневіцкі ксёндз. Прыехаўшы ў Варшаву, ён учыніў сварку, што перапужаныя выкладчыкі на каленях прасілі ў яго прабачэння.

Праз некалькі гадоў Казімір паспяхова закончыў навучанне рэстаўратарскаму майстэрству і застаўся працаваць у Варшаве, а ў 21-гадовым узросце быў запрошаны на рэстаўрацыйныя работы ў Даўгінаўскім касцёле. Схадзіце туды і ўбачыце адноўлены ім алтар. І сёння ў касцёле вісіць ікона ў зробленым ім прыгожым акладзе.

У Даўгінаве і адбылося знаёмства юнака з сямнаццацігадовай прыгажуняй Соф'яй — дачкой даўгінаўскага валаснога старшыні Ігнацыя Савіцкага і жарскай шляхціцкі Тэрэзы Шчэрба. Іх шлюб быў зарэгістраваны ў касцёле 22 мая 1906 года, калі дзяўчыне споўнілася 18 гадоў.

Казімір і Сафія.

Здымак маладога Казіміра Святохі пасля сканчэння рэстаўрацыйнай вучэльні.

Род Савіцкіх на Беларусі вядзецца з першай чвэрці 19-га стагоддзя.

Граф Станіслаў Каменскі пабудаваў у Даўгінаве суконную фабрыку. Спачатку на ёй працавалі толькі замежныя майстры, а потым і мясцовыя. Сярод запрошаных з-за мяжы спецыялістаў быў і наш продак па жаночай лініі Пётр Савіцкі. Ён прыехаў з сям'ёй з Францыі, а дакладней — з Ліёна, які быў знакаміты ў Еўропе сваімі ткацкімі мануфактурамі.

Была ў Пятра Савіцкага да таго часу радня ў Даўгінаве ці не, звестак не засталася, але я мяркую, што ягонае паходжанне ўсё ж тутэйшае. Магчыма, яго бацька з'ехаў у Францыю разам з адступаючым войскам Напалеона.

У даўгінаўскіх касцельных запісах адзначаецца, што ў 1827 годзе трыццацігадовы Пётр Савіцкі, ткач, гаспадарыў на вуліцы Папоўскай (цяпер Мінская). А вось па касцельным запісе 1835 года можна

зрабіць выснову, што Пётр у гэтым прамежку часу заўчасна памёр, калі яго-наму сыну Ігнацыю (майму прадзеду) было толькі 2 гады.

У кнізе таксама адзначана, што новым мужам Ганны ў той час з'яўляўся шляхціц Уніф Ціндзявіцкі, які, відаць, быў здаўна закаханы ў прыгажуню Ганну, бо пайшоў у прымы да жанчыны з пяццю дзецьмі.

Мяркую, што Уніф быў раднёй удзельніка паўстання Кастуся Каліноўскага, маладога афіцэра Міхала Цюндзявіцкага (у прозвішчы магчымы недакладнасці перакладу з польскай мовы), які, па матэрыялах следства, у лютым 1863 года ў карчме суседняй вёскі Камена, “не хаваючыся, раздаваў сялянам “Мужыцкую праўду” і гаварыў: “Мужык Яська з-пад Вільні (Кастусь Каліноўскі) узнімае мяцеж... Годзе гэтаму цару валодаць нашай зямлёй, трэба за яе грудзьмі стаяць... Косы трэба падрыхтоўваць, навастрыць з двух бакоў... Мяне, можа, схопяць, а калі не схопяць, дык праз тыдзень у вас зноў буду. Праз два тыдні даведаецца з Вілейкі, што будзе там Яська з-пад Вільні, які стараецца аб гэтай справе” (з кнігі “Памяць. Вілейскі раён”). На жаль, Міхал быў схоплены і расстраляны ў Мінску.

Аб прафесійным узроўні і здольнасцях Пятра Савіцкага сведчыць той факт, што ён за даволі кароткі тэрмін зарабіў немалыя грошы і змог набыць у Даўгінаве і ваколіцы вялікія надзелы зямлі. На ягоных землях і сёння стаяць многія хаты, што па вуліцы Мінскай і былой Татарскай. Увесь абшар паміж дарогамі на Камена і Сцешыцы, ад даўгінаўскіх праваслаўных могілак да вёскі Аношкі, таксама належаў Савіцкім. Вялікі зямельны надзел у 4 валокі быў набыты і ва Укропавічах пад Лагойскам.

Добра памятаю, што пад Аношкамі каля лесу яшчэ ў маім дзяцінстве існаваў засценак Гапонава, дзе жылі нашы сваякі, Савіцкія. Людзі яны былі простыя і мала дасведчаныя, таму я вельмі здзівіўся, калі прачытаў у гісторыка-дакументальнай хроніцы “Памяць. Вілейскі раён”, што адзін з пасяленцаў на хутары Гапонава ў час Другой сусветнай вайны быў лётчыкам брытанскіх Каралеўскіх ваенна-паветраных сіл.

Мае продкі з боку прабабкі жылі ў засценку Станіславава каля вёскі Жары Вілейскага раёна. Я ад кагосьці з матчынай радні чуў, што Шчэрбы за ўдзел у паўстанні Тадэвуша Касцюшкі былі пазбаўлены царом шляхецкіх прывілеяў.

А вось другая гісторыя: адна з унучак майго прапрадзёда Казіміра Шчэрбы, Гелена, нейкім чынам апынулася на Каўказе. У пошуках працы яна заўважыла аб'яву, што нейкі мясцовы князь шукае бонну (выхавацельку) свайму сыну. Часу ў яе хапала, і яна за некалькі гадзін да прагляду кандыдатур падышла да палаца. У гэты час сыноч князя, гуляючы побач, выпусціў з рук мячык, і ён прыкаціўся да ног Гелены. Хлопчык падбег, дзяўчына пагладзіла яго па галоўцы, не здагадваючыся, што гэты першы кантакт вырашыць яе лёс на многа гадоў.

Прагляд кандыдатур быў нядоўгім. Хлопчык адразу падышоў да Гелены і ўзяў яе за руку. З гэтага часу яе жыццё кардынальна змянілася, таму што дзіця тулілася да яе больш, чым да роднай маці.

Прайшлі гады, хлопчык падрос, а сваякі Гелены пачалі яе агітаваць вярнуцца дамоў, бо трэба было выдаваць за муж яе сяцёр з пасагам. Бацькі маладога князя прасілі Гелену застацца і абяцалі вырашыць усе пытанні з яе роднымі, але тая вельмі сумавала па радзіме і не згадзілася.

Мяне ў маленстве неяк вазілі ў Жары, дзе яшчэ жыла старэнькая стагадовая Гелена. Яна мне нешта распавядала пра мінулыя часы. Памятаю, што размова была на ваенныя тэмы, якія мяне вельмі ў дзяцінстве цікавілі, а разумная бабуля адразу ўцяміла, як завалодаць увагай дзіцяці. Больш я яе не бачыў.

Але вернемся да жыцця Казіміра Святохі.

Пасля заканчэння рэстаўрацыйных работ у Даўгінаўскім касцёле Казімір паехаў уладкоўваць жыццё сям'і ў Варшаву, аднак яго мабілізавалі ў расійскае войска і накіравалі ў Іркуцк.

Цяжарная жонка нарадзіла ў Даўгінаве першае іх дзіця — хлопчыка Вацлава, які неўзабаве памёр ад коклюшу.

У Іркуцку маладога, прыязнага і надзвычай здольнага земляка запыркнулі ў і ўзяў пад асабісты патранаж генерал Арліцкі, які меў таксама польскае паходжанне. Спачатку ён накіраваў Казіміра вучыцца на ротнага фельчара, а потым — на аптэкара.

У пасведчанні ад 26 красавіка 1908 года, якое падпісана калегіяй у складзе трох малодшых і двух старэйшых ардынатураў, галоўнага ўрача і начальніка Іркуцкага ваеннага шпітала, адзначана, што Казімір Святоха “с отличнымъ успехомъ выдержалъ установленный экзамен на званіе ротнаго фельдшера”.

Служба ў расійскім войску цягнулася 5 гадоў. У атэстаце было адзначана, што Казімір Святоха “отличался безукоризненнымъ поведениемъ, честностью и аккуратностью въ исполнении обязанностей службы”. Ёсць і атэстацыя старэйшага ўрача 26-га Сібірскага стралковага палка, калезскага саветніка Гніласырава ад 10 кастрычніка 1910 года, у якой ён адзначае выдатнае валоданне справай, добрасумленнасць і рэдкую працаздольнасць

Казімір Святоха.

Вінцэнт Савіцкі.

Казіміра Святохі з рэкамендацыяй для заняцця адпаведнай пасады ў цывільным ведамстве.

Пасля дэмабілізацыі Казімір Святоха прыехаў у Мінск, і брат ягонай жонкі Вінцэнт Савіцкі, які кіраваў Марыінскай жаночай гімназіяй, уладкаваў свайго швагру ў ардынатуру да вядомага хірурга, прафесара Шапіры.

Вінцэнт быў хворы на грудзі і з гэтай нагоды не спяшаўся з жаніцьбай. На важныя свецкія мерапрыемствы, дзе мужчынам патрэбна было жаночае суправаджэнне, ён запрашаў бабуліну сястру, Канстанцыю.

У 1914 годзе яны ўдзельнічалі ў мерапрыемствах з нагоды наведвання Мінска імператарам Мікалаем II. Памятаю яе ўспамін, як мінскі ба-

монд сустракаў цара на чыгуначным вакзале.

З царскага вагона выйшла вялікая і пампезная світа. Усе пачалі шукаць вачамі цара сярод франтавата апранутых асоб, і ніхто не ўцяміў, што рыжанькі палкоўнік, які першым сышоў на перон, і быў цар.

Цётка Канстанцыя распавядала і пра наведванне царыцай “госпітала для ніжніх чынов”, што размяшчаўся ў будынку цяперашняй інфекцыйнай бальніцы, што на вуліцы Крапоткіна.

Вельмі сціпла апранутая, у белым фартушку з вялікім чырвоным крыжам на грудзях, імператрыца ветліва размаўляла з параненымі служывымі і адорвала іх пачастункамі і табакай. А цар наведаў афіцэрскі шпіталь на Даўгабродскай.

Пад кіраўніцтвам прафесара Шапіры Казімір навучыўся выконваць усе віды аперацый, займаючыся адпрацоўкай хірургічнага майстэрства на падвопытных жывёлах.

Разам з жонкай ён кватараваў на вуліцы Даўгабродскай. Тут і нарадзіўся ў іх сын Уладзіслаў, якога хрысцілі ў касцёле на Залатой Горцы. Потым нарадзіўся яшчэ адзін сын, Казімір-малодшы. Яго бацька не дачакаўся. Пачалася Першая сусветная вайна, і фельчар Святоха быў накіраваны ваенным хірургам у армію пад Кіеў.

Царскія войскі неслі вялікія страты. У нейкі дзень перадавую расійскіх войскаў пасля сакрушальнай артпадрыхтоўкі атакавалі немцы. Святоха, які ў гэты час праводзіў тэрміновую аперацыю, у акрываўленым халаце выскачыў з бліндажа і ўбачыў расійскіх афіцэраў з паднятымі ўгору рукамі.

5 гадоў палону ў Нямецчыне Казімір працаваў асістэнтам у нямецкага хірурга. Адночы, убачыўшы, як згаладалы палонны пячэ сабе бульбіну на ме-

Здымак з прафесарам Камоцкім.

дыцынскай гарэлцы, немец зрабіў яму вымову, а назаўтра і амаль кожны дзень потым прыносіў яму маленькія булачкі.

Многія палонныя ад голаду і хвароб памерлі. Казімір і яго сябра па палоне, Ян Верашчака, засталіся жывымі. У тым палоне знаходзіўся ў той час і будучы начальнік Польшчы Юзаф Пілсудскі.

Двойчы сябры рабілі спробы ўцячы з нямецкага палону. Першым разам яны ноччу заблукалі ў вінаградніку і нарваліся на немцаў з камендатуры, але змаглі выкруціцца, бо немцы ведалі Казіміра як асістэнта лагернага лекара, і звярнуўся да іх па-нямецку. На другі раз ім пашчасціла. Уцекачы нацянькі дабеглі да вакзала і ўскочылі ў вагон цягніка. Казімір Святоха накіраваўся ў Варшаву, а Ян Верашчака — у Вільню.

Інакш склаўся лёс жонкі Казіміра, маёй бабулі, Соф'і. У складзе мінскага шпіталя, дзе працаваў да вайны Казімір, Соф'я з дзецьмі і братам Ігнасём была накіравана ў эвакуацыю ў Саратаў. Там іх заспела бальшавіцкая рэвалюцыя.

Гады галоднага жыцця ў ахопленай рэвалюцыйнымі падзеямі Расіі, ды яшчэ з малымі дзецьмі, былі горшымі за нямецкі палон яе мужа. Адзін афіцэр зрабіў спробу вывезці Соф'ю з дзецьмі на радзіму, але вярнуўся толькі з яе гітарай у доказ таго, што бачыў усіх жывымі.

Амаль год Соф'я грукалася ў дзверы камісарыята, каб атрымаць дазвол на выезд дадому. Бальшавіцкія агітатары пужалі, што ў Польшчы лютуюць голад і хваробы, але Соф'я стаяла на сваім і ўрэшце атрымала неабходныя паперы.

Дзеці Соф'і даволі чыста гаварылі на расійскай мове. У час падарожжа, каб здабыць кавалачак хлеба, яе сын, Казік, на доўгіх стаянках цягніка гучным

*Служачы дырэкцыі водных дарог у Аўгустове
Ігнацы Савіцкі.*

голасам спяваў вядомую салдацкую паходную: “Соловей, соловей, пташечка, канареечка жалобно поёт”. Служывыя зрэдку давалі хлопчыку лусту хлеба, кавалачак цукру ці бульбіну.

Камісары часта трэслі бежанцаў. На адным з прыпынкаў цягніка Соф’я ледзь выратавала ад арышту брата Ігнася. Схаваўшы дзяцей у кустах, яна здолела залагодзіць салдат, каб тыя адчапіліся ад хворага на нагу небаракі.

Каб неяк зарабіць на муку, Соф’я мяняла рэчы і вопратку. Нават навучылася варажыць на картах. Ігнась жа хораша спяваў пад гітару рамансы, і за гэта яму давалі крупы альбо соль.

Праз год вандроўкі, летам 1922 года, цягнік урэшце пераехаў мяжу з Польшчай. Польскія міграцыйныя ўлады, ведаючы, у якім стане прыйдзеца сустракаць гаротных землякоў, наварылі рысу

для згаладалых людзей. Бежанцаў пераапанулі ў белыя халаты, амаль два тыдні адмывалі і лячылі. Калі каранцін скончыўся, людзі пачалі раз’язджацца. Цягнік з даўгінаўцамі прыехаў ў Будслаў акурат на фэст — найбольш велічнае каталіцкае святочнае мерапрыемства ў Заходняй Беларусі.

Ігнась, кульгаючы, пайшоў у Даўгінава па дапамогу. Назаўтра ноччу па сваякоў прыехаў брат Соф’і, Янка. Соф’я была такая знясіленая, што не магла рухацца самастойна. На шчасце, у кладоўцы заможных сваякоў стаялі бочкі з мёдам. Яна ім пакрышачку частавалася і ачуняла. Згаладалыя дзеці па старой звычцы хавалі напечаныя бліны ў кішэнях.

Праз нейкі час паштар нечакана прынёс ліст ад Казіміра Святохі з Варшавы. Ігнась адразу даслаў яму адказ, у якім апісаў прыгоды сям’і ў час вяртання на радзіму. (Потым Ігнась з’ехаў вучыцца і працаваў ў дырэкцыі водных дарог у Аўгустове).

У хуткім часе Казімір вярнуўся да сям’і. Бацьку на брычцы і ў дарагой вопратцы дзеці спачатку палічылі за ксяндза і разбегліся ў розныя бакі. Малодшы сын першы запытаўся: “А ты действительно наш папа?” Бацька заплакаў.

Казімір Святоха вырашыў не везці сям’ю ў Варшаву, а застаўся на Вілейшчыне. Паўстала пытанне, з чаго жыць, і ён паехаў у Вілейку ўладкоўвацца на працу.

Праязджаючы праз Касцяневічы, Казімір прыпыніўся ля студні былога суседа Гаравіка нападць каня. Сусед пазнаў яго і запытаўся: “А навошта ты едзеш у Вілейку, а не дадому? Табе ж адпісана ўся маёмасць твайго айчыма Фелікса Валасачонка”.

І сапраўды, запытанья ў Вільні архіўныя матэрыялы царскага часу сведчылі, што Фелікс, насуперак пажаданням радні, аддзячыў Казіміру за яго чуласць да айчыма. Ён добра памятаў, што, зарабіўшы неяк свой першы рубель, Казімір даслаў яго Феліксу на табаку.

Здабытак Казіміра быў па тых часах немаленькі: 16 га зямлі і 8 га лесу. У добрым стане была і хата, якая стаіць і цяпер, толькі мае іншых гаспадароў.

Сям’я Святохі пераехала ў Касцяневічы. Казімір уладкаваўся лекарам у Вілейскай бальніцы і за польскім часам заможным жыў. Пачалі адно за адным нараджацца дзеці. На жаль, першыя дзеткі, Фелікс і Гелена, неўзабаве памерлі.

У 1926 годзе нарадзіўся Мацей-Ігнацы, затым у 1929 годзе — мая маці, Дамініка-Тэрэза, а ў 1931 годзе — апошні сын, Юльян.

У 1929 годзе ў Касцяневіцкім касцёле Казімір Святоха нечакана сустрэў свайго сябрука па нямецкім палоне Яна Верашчаку, які ўладкаваўся ўпраўляючым маёнтка паноў Козел-Паклеўскіх, што размяшчаўся на рацэ Сэрвач за тры вярсты ад Касцяневіч.

Для Святохаў настала яшчэ больш заможнае жыццё, бо Ян Верашчака вазамі вазіў гасцінцы свайму шматдзетнаму сябру, які лячыў яго часта хварэўшых дзетак. Паны Козел-Паклеўскія таксама вельмі прязна ставіліся да Казіміра, займаліся з ім разьбой па дрэве і нават запрасілі яго на калектыўны здымак з мясцовым шляхецкім бамондам. На жаль, гэты здымак не захаваўся.

У канцы 1920-х гадоў у Заходняй Беларусі пачалася эпідэмія тыфу. Казіміра Святоху накіравалі ў Варшаву на курсы санітараў, дзе ён правучыўся з 10 студзеня па 4 чэрвеня 1930 года.

У 1939 годзе, перад пачаткам Другой сусветнай вайны, у Касцяневічах была пабудавана лячэбніца, і Казімір Святоха пачаў працу разам з дасланым медыкам-габрэем Выгодскім.

Мірнае жыццё сям’і Святохаў скончылася з наступленнем Чырвонай арміі ў верасні 1939 года. Другі па ўзросце сын, паручнік войска польскага Казімір Святоха (малодшы), быў арыштаваны бальшавікамі ў Вільні. На шчасце, яго не стрэў лёс тысяч польскіх афіцэраў, забітых у Катывіні і іншых месцах. Хтосьці параіў маладому афіцэру замяніць свой шынель на салдацкі, а цягнік з палякамі, у якім пачалася эпідэмія, без затрымак у Казельску паехаў далей, на поўнач. Ехаўшы з Казікам у вагоне лекар параіў яму размешваць у кубку з вадой зубны парашок і раз-пораз піць гэтае пойла, якое і выратавала ад заразы.

Пасля розных прыгод і здэкаў, якія выпалі на ягоную долю ў савецкім палоне, Казік далучыўся да войска, сфарміраванага з палонных польскім генералам

Здымак Казіміра Святохі з жонкай Генавэзфай.

Уладзіславам Андэрсам, і стаў адным з ягоных найбліжэйшых паплечнікаў. За ўзяцце крэпасці Монтэ-Касіна ў Італіі ён атрымаў найвышэйшую польскую ўзнагароду — ордэн “Віртуці Мілітары”.

Пасля вайны Казімір жыве спачатку ў Аргенціне, затым пераехаў бліжэй да старэйшага брата і асеў у Хартфардзе (ЗША). Займаўся ветэранскімі справамі польскага легіёна, меў падзякі ад папы Яна Паўла II і сустракаўся з ім асабіста.

У першы бальшавіцкі прыход Казіміра Святоху гэбісты не чапалі: на лекара, які карыстаўся вялікай павагай у насельніцтва, данос ніхто не напісаў. А вось ягонага сябрука, Яна Верашчаку, арыштавалі і пешшу павялі ў вілейскую турму, але магутны Ян здолеў уцячы. У надвячорак ён раскруціў калючы дрот, якім яму звязалі рукі, сігануў да ракі і, адламаўшы чароціну, апусціўся пад ваду і праз яе дыхаў. Гэбісты Яна не знайшлі, і ён падаўся ў Вільню. Аб далейшым ягоным лёсе звестак у мяне няма. Хадзілі чуткі, што ён з панскай дачкой з’ехаў у Аўстралію.

З прыходам у 1941 годзе немцаў жахі паднявольнага жыцця мелі свой працяг. Праз нейкі час на Вілейшчыне пачалася партызаншчына. Днём панавалі немцы, ноччу — партызаны. Апошнія таксама займаліся рабаваннем насельніцтва. І ў Святохаў забралі з хлява парсючка.

55-гадовы Казімір Святоха працягваў сваю працу лекарам. Нярэдка перадаваў неабходныя лекі параненым партызанам, бо жонка вядомага на Вілейшчыне партызана, Героя Савецкага Саюза Аляксандра Азончыка, з’яўлялася стрыечнай сястрой Казіміра.

Здымак з Папам Рымскім Янам Паўлам II.

У 1944 годзе захопнікі адступілі на захад. Адступаючы, немцы пагналі з сабой тых, хто не схаваўся, у тым ліку залічаных у самаахову сыноў Казіміра, Уладзіслава і Ігнацыя. Старэйшы сын, Владэк, збег і далучыўся да аднаго з падраздзяленняў Арміі Краёвай у Віленскай акрузе. Затым быў схоплены немцамі і апынуўся ў канцлагеры Дахау. Там ён пазнаёміўся са сваёй будучай жонкай Антанінай, з якой пасля ажаніўся і з'ехаў у ЗША.

Што тычыцца Казіміра Святохі, то з адыходам немцаў ён з жонкай і малодшымі дзецьмі хаваўся ў радні ў вёсцы Задор'е, што за 5 км ад Касцяневіч.

Летам 1944 года ў Касцяневічы прыйшлі бальшавікі. Героя Савецкага Саюза Азончыка спачатку паставілі суддзёй. Да вайны ён быў краўцом, а ў партызанах уся ягоная навука зводзілася да вызначэння памераў кулі ў нагане, таму ў хуткім часе па асабістым жаданні Азончык вярнуўся да сваёй звычайнай працы, але аўтарытэтам у савецкіх службістаў карыстаўся. Гэта ён не дазволіў узарваць царкву ў Куранцы. Мясцовым старажылам вядомы і іншыя яго станоўчыя ўчынкі.

Вярнуўшыся ў Касцяневічы з сям'ёй, Казімір Святоха ўбачыў, што ў яго хаце размясціўся сельсавет. Сям'і былых гаспадароў прапанавалі пражыванне ў апусцелай хаціне суседа Гаравіка. Але праблему вырашыў Азончык, які заехаў да сябра. У выніку сышліся на тым, што пад сельсавет забяруць толькі вя-